

ORSZÁGJÁRÁS

R I G Ó M E Z Ő

Ha egy vasútállomás súlyos történelmi nevet visel — ha nemzetek, népek történelmi múltjának valami korszakkövét alkotja ez a név, — az ember önkéntelenül vigyázz-állásba merevedik, a lelke legalább is. S feltáruul egyszerre, színesen, ömlik belőle a középiskolai tananyag, történelmi elképzelés. S ennek akaratlan nógatása mellett bámul körül a szem, keres valamit ami már régen nincs, keresi az emléket a földön, a köveken és az emberek szemében.

Egy csorgókútnak jéghideg vizében mosakodtam meg a koszovo-polyei vasútállomáson s kicsit úgy éreztem magam, mint a szentségtörő. De aztán ittam is a vízből és megnyugodtam. Az állomás mögötti bodősorban kirakták a friss fejes salátát, eladásra, meg újkrumplit... zajongott a nép, várta a vonatot Pristina felé. Lágy halmok sejtették, hogy nem igazi síkság ez, fennsík csupán, hegyek közé vájt széles nagy katlan, még ha ötvenkilométeres is az észak-déli átlója. Hegyóriások ütögetik fejüket arra délnek: az a Sárhegylánc, amelyről éppen a napokban olvastam, hogy legmagasabb csúcsa — az újabb felmérések szerint — a Triglávot is lefózi száz méterrel. És hegyek arra délnyugatnak, az albán határ felé, hegyek északnak, ahonnan átjöttünk.

Megéreztem, hogy nem itt kell kezdenem a találkozást a multtal, a szemaforok, a forráskút és eladásra kirakott zöldségek partján, hanem beljebb valahol, ott a halmokon túl, talán a térbeli dimenzió túl. Egyelőre Pristinára megyünk és késik a csatlakozás — ezek mind annyira mai fogalmak, hogy kizárják a történelmi áhitatot.

Egyelőre Pristinára megyünk, keleti irányban, cammogó szárnyvonalon. Szépek a búzák — mutogatják egymásnak a sapkás meg a turbános emberek, felhívják a mi figyelmünket is, városi embereket, akik közt van, aki számunkra idegen nyelvet beszél — de a szerbvel szépen elboldogulunk mindannyian. A föld itt még nem melegedett át — oktatnak. A mult egyszerre szétmálik, hófehér szövetkezeti épületek és karámok képeznek kerítést a vonat mellett. Die ganze Welt ist eine Stadt — idézhetném a német mondást, találkozva itt is a földmégmunkáló parasztszövetkezetek különböző problémáival, már a vonatban, az útitársakkal beszélgetve, akár csak nálunk. Nem, a mult az most messze került, azt más oldalról kell megközelíteni: az emlékművek, fali freskók, régi kolostorok

irányából; útvezető bedekerek és vállra akasztott kodak-gépek társaságában. Olyan útitársak közt, akik csak úgy köpik az évszámokat. Itt a vasúti fülkében végérvényesen a búzáról, a szövetkezetéről és az új pristinaí fonógyár modern orsóiról beszélnek. Legfeljebb az a zenész zavar, akinek minden hangszere egy kézidob: azt ütögeti és énekel hozzá. A turbánosok magukba merednek, mintha nem is hallanák. Mint akik már régen-régen megfejtették annak az elnyújtott egyhangú és szomorú éneknek a szövegét. Igen, valahol a bölcsőben.

A találkozás egy új várossal mindig izgalmas. Prospektus-panorámáját mindegyik előreküldi a világba, menetrendek és útvezető turistakönyvek mélynyomatú lapjaira, dehát az csak olyan mint a hajdani világban a házasságközvetítőhöz küldött fénykép: az ajánkozó ara vagy vőlegény igazi mivolta nem olvasható le róla. Mindnek van egy sarka-csücske, — mindegyik városnak — mindnek van egy távlata ahonnan a fényképlencse több sejtetőt és rejtelmet bányász elő, mint amennyi valójában kijutott neki. A hegyi városok a pompás hegykaréjjal páváskodnak, amely átöleli őket, a síkságaik sugárutakkal amelyen pompásan demonstrálható a távlati törvény szabálya. A régiek a mult pittoreszk képeit vázolják eléd, harangtornyot, mecsetet, barokk-árkádort... egy kicsit mind csalóka képek ezek, mondom, s te mégis izgatottan keresed azt a sarkot, ahonnan ez a világbaküldött idegencsalogató való s á g g á lesz előtted.

Itt a minaretek és a mecsetek kupolája tölti meg telisteli az eget — az töltené meg, ha a hegyoldalban nem mászott volna a szemhátára a hófehér házsorok kettősrendje, hatalmas épületek kontúrja. Nem kétséges, hogy ebből az égnekmeredő versengésből az utóbbiak kerülnek ki majd győztesen. A zezgúgos utcákat még betölti a sok előrebukó emelet és a csodálatosan zagyva tetőcserép, meg az öszvérfogat — a csarsija zagyva boltsora még ízelítőt ad a Kelet tegnapi patriarkális árukínálatáról, de az újabban épült házak már jóval beljebb állnak s jelzik a jövő utcájának szélességét. Csöndes búcsúszava mindez egy múltó életnek: pusztán időkérdés és beljebbbrukkol az utca, házsorra nő s az a házsor... nos, az a házsor nem különbözik majd semmiben, bármelyik városi utcától, ahogy egy várost mi képzelünk el már egy évszázad óta.

**

Azok a tompa dobütések ott a vasúti fülkében, az a jajongó, elnyújtott szomorú nóta amelynek melódiáit sehogy sem tudom megfejteni — igen, azokat hallom megint, ezúttal a színpadon. Most közelebb jönnek, mozdulatokkal, tánccal illusztrálva. Merev zenei világukból melléjeszegődnek az e m b e r n e k. Az embernek, igen. Az ember odafent él a fehér csúcsú és havassapkájú hegyek lankáin vagy itt az elnyúló völgyben, mindenfelé, minden irányban. Fehér nadrág halinaszövetből, fekete szegéllyel — olyan mint a csiki székelyek úgynevezett harisnyája — a zeke alól hímzett ing bukik ki: ezek a férfiak. A fejükön fehér tonzurasapka, éppen hogy betakarja a koponyarészt

— van aztán aki turbánt csavar köréje. Albán hegyi pásztorok. Szkiptárok. Ezek a rugoviak éppen, akik most táncolnak. Asszonyaik mereven, kissé esetlenül mozognak, körbe táncolnak, énekük nyersen. Hat fülünkre, majd nem dallamtalan csak úgy néha, játékosan kapnak fel egy akkordsort, de az csodaszép.

Roppantul hosszú volt az út, onnan lefelé a hegyekből, sok száz évig tartott amíg ez az ősi tánc eljutott, eljuthatott így, asszonyostól, nótástól, a világ szeme elé: a bámuló és tapsoló publikum elé a pristinai fesztiválon. Hogy az asszony fátyol nélkül jön a színpadra és mutogatja magát idegenek előtt, hogy a gyerek tanítóképzőbe jár Gyakovicán és verset ír valami ujságba, amelyet albánul nyomtatnak oda-lent Pristinán. A hodzsa a faluban fejcsoválva értesül erről és magához inti a vakációra érkező diákgyereket.

— Igaz, hogy te írsz? Szűrát írsz, verset írsz szkiptárul?

— Igaz.

Ó, ó, ingatta a fejét az öreg lélekmérgező. A lelkes és hites dolgok egyedüli őre messze vidéken. Ó, ó.

S mondja aztán fölényesen:

— Lehet is úgy írni, bölcseséget! Azt arabul kell fiam, azt csak úgy lehet, arabul!

Pontosan így mondja el, így meséli el Essad Meculi, albán költő, lapszerkesztő, így meséli el nekem a jelenetet. Ő tudja, mert vele is hasonló történt.

Meglibben a középkori függöny. Igen, kilép a pap ott is és meginti a diákot. Hogy *úv* hallja: nem latinul versel hanem az új, nemzeti nyelven. Ó, mily elvetemültség! Hát lehet más nyelven is bölcseséget is mondani mint — latinul?

... Hosszú volt az út onnan lefelé a hegyekből és hosszú volt az út a multból, a fejlődés során eljutni a népi-nemzeti öntudatig s eljutni a haladásig, a szocializmus határáig. S mennyi minden kell még hozzá, milyen erőfeszítés, hogy megmozduljon a nagy tespedtség. Hogy a kéz toll és ceruza után nyúljon, hogy írjon, számoljon, hogy elvesse a hodzsa vagy a fráter hatalmát és kezdjen mindent megérteni maga körül.

Mindent megérteni maga körül, igen. Hogy emberi öntudathoz most jutottak, nyelvüket most fejleszthetik először, homályos középkori emlékeik óta, itt Jugoszláviában, hazájukban. Hogy a koszovói szerbek, vagy a macedónok ott a Sár-hegyláncon túl, testvéreik nekik is — s itt a színpadon is együtt lépnek fel, egymásnak tapsolnak a fesztiválon.

Mindig együtt laktak, évszázadok óta — ilyen felismerésre azonban csak most eszmélnek, kölcsönösen.

A házakba persze még sok betűt kell bevinni, oda a falvakba különösen, sok gondolatot. S nem ártana több ablakot nyitni — ezt szó szerint értsd, mert az albán falu nem szereti az ablakot. Jóformán alig ismeri. Ehelyett valami téglával berakott nyílást ajnároznak, kihúzzák a téglát és újból bedugják. Ablak helyett. Az is pártenyényi csak,

a nyílás. Az ajtó az már komolyabb intézmény, de a tűzhely még nyitott. A »polgárosodás« persze a városok közelében erősebb. Az albán munkás igen megbecsült dolgozó a mindenfelé épülő gyárakban, a hodza hatalmát azonban nem könnyű megtörni.

***

Dússzörű juhok legelnek mindenfelé a hegyoldalon, ez a koszovói juh faj: húsa kemény és rágós, azonban gyapja aranyat ér. Nem terméketlen vidék ez itt a Szitnica völgyében — a líkai ember ennél jóval nehezebben él, — de még a metóhiai részen, a Drim völgyében is jól fizet a föld.

Ez az útunk már a multnak szól: a kis hófehér autóbusz dombokon suhan át, a pristinai adóállomás hatalmas adótornyánál letér nyugatnak s nemsokára ott terül el előttünk a gracsanikai kolostor körkerítése. A középkori szerb építőművészet egyik legjellegzetesebb emléke ez, falait odabent a freskók egész sora borítja. Ezekről a freskókról készült az a dokumentációs anyag — a gracsanikai kolostorból s még néhány régi templomból — amely Párisban mint a középkori szerb képzőművészet kiállítási anyaga világszerte nagy feltűnést keltett. A freskók jórészt a török világban lemeszelték s csak az újabb kutatás során sikerült ismét feltárni őket, eredeti szépségükben. Hosszadalmas, fárasztó és költséges az ilyen eljárás, nem is veszélytelen, hiszen fennáll mindig a lefestett, lemeszelt, eltakart kép megsemmisülésének veszélye is, mégis a felszabadulás óta sikerült ily módon felbecsülhetetlen értékű kultúrkinccset feltárni.

S a »lemeszelt« és újból feltárt freskóképek megdöbbentően bizonyítékokat hoztak, hogy a középkori szláv képzőművészet — ellentétben minden korábbi hiedelemmel — erősen realista. A kolostor-templom falairól reánkmeredő arcok — a szentek és uralkodók képei — emberi indulatokat, ösztönöket, átszellemlést sugároznak és félezer év után is megdöbbentő eredetiségben mutatják meg a középkori embert a kései utódoknak.

A kolostoroknak, a freskóknak, a multnak ebben a világában bolyongtam napokig. A képek sokaságában, a mult nagy tárulkodásában engem mégis egy késsel bekarcolt bejegyzés döbbsentett meg és fogott meg leginkább. Útban Metóhia felé Lipljani faluban egy kicsi, régi templom áll. Az időszámításunk előtti IV. századból való és régen római imaház volt; később a keresztények is templomná avatták. Oltárának alapjául egy ősrégi római követ állítottak, amelyen tisztán olvasható a latin bejegyzés: sírkő volt hajdan. A liplyani templom falán is sikerült szabaddá tenni néhány nagyon régi, bár művészileg kisebbértékű freskót. Amikor a vastag habarcsot a falról eltávolították, késsel bevéselt sorok bukkantak elő. Az egyik képen megtalálták a rigómezei ütközetre, az első koszovopolyei csatára vonatkozó bejegyzést. Egy menekülő szerzetes véshette a falba: ki tudja, ő is onnan szóródott szét a csatavesztés után — vagy a török már előbb ért ide s ő elrejtőzött. Tény, hogy az őszláv templomi nyelven a falba karcolt bejegyzés röviden elmondja: »Legyőztünk a török által...

most a török van fölöttünk. 1387 június havában«. Hiteles-e a bejegyzés? Ott találták a vastag mészréteg mögött, sok más fohászzkodás és falbavésett jajszóval körítve — annak kell elfogadnunk . . .

Engem — nem tehetek róla, ez szubjektív érzés — a történelmi multból az ragad meg, ahol az anyagon keresztül érzem a folytonosságot, a meg nem szakadt kapcsolatot a multtal. Ahol az anyag szellemi bizonyítóerővel nemeskedik, éppen mint ez a bekarolás itt: papír már nem volt talán, már mindenkit megöltek a menekülő körül, hogy nyomot hagyjon, bevészte az oltárképbe a nagy ujságot, amely akkor az egész életet betöltötte: legyőztünk a török által. S ez nem valami főember, nem a história avatott feljegyzője, nem a későbbi, vigyázallásba merevedett történetíró, hanem az egyszerű kortárs, a szürke kisember, akit a történelmi nagy vérengzések mindig és elsősorban legyűrték, elpusztítottak, megsemmisítettek. S éppen egy ilyen üzent a freskóba vésett bekarolással — ő nem is sejtette akkor — több mint félezer esztendő távlatának üzent . . .

**

Itt, délen jobban megtalálod a korszakok egymásrarétegeződését: kövekből, házakból, síremlékekből, freskókból, kolostorokból, régi könyvekből, sőt a tájakból és csataterékből kiválogathatod és nyomkövetheted a korszakot amelyen éppen haladni akarsz. Néha összekeverednek a korszakok, egymásbagabalyodnak — mint az átmázolt freskók esetében. Éppen úgy kell mögéjük pillantani és nem mindig sikerül a régebbet az újabtól elválasztani. Ilyen a rigómezei csatatér. Bukdácsolunk a halmokon, ahol a nagy középkori csata legbeszédesebb emléke Murát szultán síremléke — Muratovo tulbe, ahogy mondják — de arrébb egy másik kupola, már Barjaktárnak, a száz évvel későbbi ütközet vezérének emlékét hirdeti. S éppen ennek tövében a felfelé emelkedő talaj füves térségén rohamoztak alig negyven év előtt a szerb nép seregei, felszabadítva az ősi területet a török uralom alól, 1912-ben . . . Örök csatamező volt ez a vidék, a nagy hegyek felől érkező seregek örök országútja, nagyszerű terület a felvonulásra minden idők hadászatában, a váratlanul elszélesedő koszovói fennsík. S a lábánál most még egy nagy emlékmű épül: Koszovó népei immár együttes áldozatállalással állítják a multnak és — végleges felszabadulásuknak . . .

Távol áll tőlem a dolgok romantikus feldicsőítése. De a legszárabb megfigyelő is pontosan követheti erre a történelem útját.

Az egész messze vidék legjobban megőrizte a középkori szerb állam történelmét: Dusán cár várának romjait Prizrend alatt, a híres nagy kolostorokat és templomokat, sok művészettörténeti emlékekkel s az állam összeomlásának végpontját: a koszovói ütközetet. Itt már átlépünk egy más korszakba: a nép évszázados rabláncokban, s felette az új uralom siet kiépíteni a maga emlékeit. Ahol a koszovói csatában Murát szultán sátra állott — s ahol Obilics Milos töre a legenda

szerint ledőfte s ahová vére hullott — sok-sok száz év előtt síremlék épült. A középkori török hatalom szerette az ilyen síremlékeket, az egész birodalmat ilyenekkel tűzdelté tele — ki ne emlékezne gyermekkori olvasmányából Gül Baba sírjának legendájáról valahol Budán? Itt azonban Rigómezőn ez a sír történelmi határköve volt az Európa ellen továbbrohamozó törökségnek, amely Mohácson át Bécsig jutott. Az ősök tiszteletének abban a határtalan kultuszában, amely a török világbirodalmat behálózta, érthető, hogy elesett nagy hódító szultánjának emlékét fokozottan ápolta. Még akkor is, amikor előrelátható volt, hogy a hatalom összeomlott és az elfoglalt területeket vissza kell adnia azoknak a népeknek, amelyeket jogosan megillet. Mesélik, hogy még a század elején járt erre valamelyik Mehmed szultán és újabb fermánnal erősítette meg a sírt őrző család kiváltságait...

Mert ezeket a sírokat, a sírok őrzését, a kegyelet ápolását gazdag juttatásokkal mindig egy-egy családra bízták s a történelem véletlenje folytán, Murát sírját még ma is az a család őrzi és ápolja, amelyet ötszáz év előtt erre a szerepre kijelöltek.

Az öreg Aliovics — így nevezi magát — fezt visel és folyékonyan beszél szerbül. Az emlékműtől oldalt emeletes épület: abban lakik soktagú családja. Földművesek, akik a földet művelik a hajdani csataterén — a sír őrzését azonban még mindig ellátják.

Az udvaron pasák és bégek, főpapok oszlopos sírja. Odabent a kupola alatt — tágas és világos teremben — egy koporsó áll, török koporsó, szönyeggel leborítva. S kiderül, hogy a szultán nincs is itt eltemetve: csak a koponyáját őrzik itt, holttestét a kisázsiai Bruszába szállították, még a XIV. században. A koponyáját őrzik itt, és azt a helyet, ahová vére kifolyt. Őrzi az Aliovics család minden történelmi viharon keresztül, sok-sok fermán birtokában s most megpályázták a sír további őrzésének állását az emlékművek körletli bizottságánál, Pristinában is...

S csöndes ámulattal nézem a fezes embert, aki ebben a pillanatban a régmúlt történelem egész folytonosságát képviseli. Ámulok egy régi halott kultuszon amely itt — belenőve a történelembe — félezer év után rendes hivatalt jelent egy család kései utódának. Nem hiszem, hogy erre sok példa lenne, bárhol is.

Igaz: itt nemcsak egy sírt őriznek — egy üres koporsót — itt őrzik — úgy érzem — Balkán történelmét, sőt Európa jórészének történetét.

✱

Az autóbusz fut lefelé az úton — a símára hengerelt jófajta makadám-serpentinúton. A szélvédő üveg mellett vörös vadrózsacskor; az van egyikünk-másikunk kezében is. Vadvirág.

Ott szedtük a virágot a koszovopolyei réten, Rigómezőn. Azt mondják: arra a legdúsabb a bazsarózsa. S egyetlen szálat elhoztam belőle, a menetrendben lepréelve.

M a j t é n y i M i h á l y